

OSMANLI

İÇ BORÇLANMA SİSTEMİNDE MODERNLEŞME

1839-1881

ESMA GÜL YETİŞ DOĞAN

VakıfBank Kültür Yayınları: 0191
Tarih: 052

**OSMANLI İÇ BORÇLANMA
SİSTEMİNDE MODERNLEŞME
1839-1881
ESMA GÜL YETİŞ DOĞAN**

Proje Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Salih Furkan Sevim

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022

ISBN 978-625-7447-87-4

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Aralık 2022

OSMANLI
İÇ BORÇLANMA
SİSTEMİNDE
MODERNLEŞME
1839-1881

ESMA GÜL YETİŞ DOĞAN

ESMA GÜL YETİŞ DOĞAN

2013 yılında Marmara Üniversitesi

İktisat Bölümünden mezun oldu.

2015 yılında Marmara Üniversitesi

İktisat Tarihi Bilim Dalında yüksek

lisans eğitimini tamamladı. İstanbul

Üniversitesi İktisat Anabilim

Dalında 2015 yılında başladığı

Doktora programını 2021 yılında

tamamladı. 2018-2019 yılları arasında

İngiltere’de bulunmuş ve çalışmalarını

sürdürmüştür. İktisat Tarihi alanında

çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Giriş	15

BİRİNCİ BÖLÜM

İÇ BORÇLANMANIN TARİHİ GELİŞİMİ

Tanzimat'a Doğru Osmanlı Devleti'nin Mali Durumu	25
Tanzimat'ın İlanı ve Kaime	40
Kırım Savaşı ve Dış Borçlanmanın Başlaması	57
Borç Sorununun Ağırlaşması	63
1861 Finansal Krizi ve Reformlar	74
İç Borçların Konsolidasyonu ve Defter-i Kebir'in Oluşumu	82
Borç Krizinin Derinleşmesi ve Bankalar	86
1875 Moratoryumu Borç Krizi ve Sonrası	91

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ BORÇLANMA HACMİ

Bütçelere Göre Osmanlı İç Borçlanması	105
Menkul Kıymet İhracına Dayalı Osmanlı İç Borçlanması	117
Menkul Kıymete Dayalı İç Borçlanma Tahvilleri	121
İç Borçlanma Tahvilleri Hacmi ve Bütçe Gelirleri	158
İç Borçlanma Tahvilleri Faiz Maliyeti ve Bütçe Giderleri	165

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BORÇLANMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE İFLAS

Borçlanma Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği	179
Borç Krizleri ve Devlet İflasları	192
Osmanlı Borçlanması ve Mali İtibar	199
Kâğıt Para İhracı Yoluyla Finansman	221
Osmanlı Kamu Finansmanı, Aşırı Borç Sorunu ve Krizler	234
Sonuç	265
Kaynakça	275
Ekler	287
Dizin	299

KISALTMALAR LİSTESİ

A.AMD.	: Sadaret Amedi Kalemî Evrakı
A.DVNS.NMH.d	: Bab-ı Asafî Name-i Hümayun Defterleri
A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
ABD	: Anabilim Dalı
AÜ	: Ankara Üniversitesi
A.MKT.MHM.	: Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı
A.MKT.NZD.	: Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı
A.MKT.UM.	: Sadaret Umum Vilayet Evrakı
B	: Recep
BD	: Bilim Dalı
Bkz.	: Bakınız
BİST	: Borsa İstanbul
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
bs.	: Basım/Baskı
C	: Cemaziyelahir
Ca	: Cemaziyelevvel
C.	: Cilt
C.DH.	: Cevdet Dâhiliye
C.ML.	: Cevdet Maliye
CM	: The Constantinople Messenger
CH	: Cerîde-i Havâdis
Çev.	: Çeviri
Der.	: Derleyen
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Ed.	: Editör/Editörler
FO	: Foreign Office

H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
HR.İD.	: Hariciye Nezareti İdare
HR.MKT.	: Hariciye Mektubi Kalemi
HR.TO.	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
İ.DH.	: İrade Dâhiliye
İ.MMS.	: İrade Meclis-i Mahsus
İ.MSM.	: İrade Mesail-i Mühimme
İ.MVL.	: İrade Meclis-i Vala
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
L	: Şevval
LH	: The Levant Herald
M	: Muharrem
M.	: Miladi
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defterler
ML.d	: Maliye Nezareti Defterleri
ML.VRD.d	: Maliye Nezareti Varidat Defterleri
MVL	: Meclis-i Vala
N	: Ramazan
No./Nr.	: Numara
OL	: Osmanlı lirası
örn.	: Örneğin
RCH	: Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis
R	: Rebiyülahir
R.	: Rumi
Ra	: Rebiyülevvel
S.	: Sayı
s.	: Sayfa/Sayfalar
S	: Safer
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ş	: Şaban
ŞD.	: Şura-yı Devlet
TA	: Tercüman-ı Ahvâl
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TE	: Tasvîr-i Efkar
TH	: Tercümân-ı Hakikat
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TV	: Takvîm-i Vekâyi
t.y.	: Tarih yok
vb.	: ve benzeri
Vol.	: Volume
Y.EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.PRK.ML.	: Yıldız Perakende Maliye Nezaretî Maruzatı
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu eser, “Osmanlı İç Borçlanma Sisteminde Modernleşme (1839-1881)” adlı doktora tezinin yeniden ele alınarak düzenlenmiş hâlidir. Bu yüzden öncelikle bu tezin ortaya çıkışı ve nihayetinde bu kitaba dönüşme sürecinden bahsetmek istiyorum. Her şeyden önce yaptığı işi severek yapma ve her ayrıntısına özen gösterme hazzını fazlasıyla yaşadığım bir çalışma olduğunu dile getirmek isterim. Bu sürecin başlangıcında iktisat tarihi üzerine çalışmalar yapmayı ve özellikle finans tarihini araştırmayı hedeflemiştim. Doktora tez çalışmam için neler yapabilirim diye düşündüğüm günlerde özellikle finans ve maliye tarihine olan bu ilgim danışman hocamın da teşvikiyle beni bu çalışmaya sevk etti. Osmanlı borçları hakkında yapılan çalışmalar daha çok mükerrer çalışmalardı. Biz de literatürdeki bu eksikliğe bir nebze olsun katkı sağlamak istedik. Çalışmanın temel konusunu Osmanlı iç borçlanması olarak belirledik ve menkul kıymetlere dayalı iç borçlanma araçlarını incelemeyi hedefledik. Çalışma dönemini Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrasında (1840) Muharrem Kararnamesi'nin (1881) ilan edildiği tarihe kadar aldık. Yaklaşık 41 yıllık bu süreçte Osmanlı Devleti'nde menkul kıymet ihracına dayalı iç borçlanma araçlarının tarihî gelişimini analiz edip, bunların rakamsal büyüklükleri, faiz maliyetleri, borçlanmanın sürdürülebilirliği ve kapasitesi, borç ve para krizlerini inceledik. Söz konusu değerlendirmeler yapılırken temel kaynaklar olarak ilgili döneme ait Osmanlı arşiv kaynaklarının yanında İn-

giliz arşiv kaynakları ile yerli ve yabancı dilde yayın yapan basın kaynaklarını kullandık.

Bu kitap yukarıda da ifade ettiğim üzere doktora tezimin tekrar okunup eklemeler ve çıkarmalar yapılarak yeniden düzenlenmiş hâlidir. Bu bağlamda çalışmanın ortaya çıkmasında büyük paya sahip olan iki kıymetli hocamdan bahsetmek istiyorum. Tez çalışmama başlamadan evvel hem tez konusu seçiminde hem de diğer bütün aşamalarda destekçim olan değerli danışmanım Şevket Kamil Akar hocam bu süreçte beni yalnız bırakmayarak çalışmanın temelini atılmasını ve nihai hâline ulaşmasını sağladı. Çalışmanın başından sonuna değin hep daha ileri aşamaları görmemi sağlayan; arşiv okumalarımnda, rakamsal hesapların ve analizlerin yapılmasında, tez yazım sürecinde hem bana öğreten hem de çalışmanın nihai hâline kadar destekçim olan değerli hocam Hüseyin Al, büyük bir emek harcadı. Elinizde şu an bu eser bulunuyorsa bu iki kıymetli hocam sayesinde. Kendilerine teşekkürlerimi sunuyorum ve minnettarlığımı ifade etmek istiyorum.

Bu çalışmada emeği geçen, kendilerine teşekkürü bir borç bildiğim, ilmini paylaşma örneği ve yüceliği gösteren büyüklerimden bahsetmek istiyorum. Çalışmada gerek grafiklerin hazırlanma sürecinde gerekse sorduğum sorularda hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen Erol Ortabağ'a, arşiv çalışmalarında sorduğum sorulara vaktini ayıran ve daima yardımcı olan Salih Kahrıman'a, Fransızca arşiv belgeleri konusunda desteklerini esirgemeyen hocam Kaya Bayraktar'a ve metni baştan sona okuyarak önerilerde bulunan Yasir İslam Kaplan'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tezimi okuyarak önerilerde bulunan başta Yakup Akkuş olmak üzere tez jürimde bulunan Ü. Serdar Serdaroğlu ve Kenan Demir'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ve bu kitabın ortaya çıkmasında katkısı olan tüm Vakıfbank Kültür Yayınları çalışanlarına teşekkür ederim.

Bu kitap vesilesiyle teŖekkürlerimin kifayetsiz kalacağı, bütün eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleri ile yanımda olan, bana hep inanan, güvenen ve dualarını eksik etmeyen canım aileme katkıları ve varlıkları için minnettarım. Bu uzun ve zorlu yolculukta beni yalnız bırakmayarak motive eden, anlayış ve sabır gösteren, sevgi ve saygısıyla destekçim olan kıymetli eşim Soner'e teŖekkürlerimi sunuyorum. Son olarak, varlığıyla bana duyguların en güzelini yaşatan canım kızım Lale Bilge'ye sevgilerimi sunuyor ve bu çalışmayı kendisine ithaf ediyorum. İktisada, iktisat tarihine, Osmanlı finans ve maliye tarihine ilgi duyan araştırmacılara ilham olması dileğiyle...

EŖma Gül Yetiş Doğan
Ankara, Haziran 2022

GİRİŞ

Tarihî serüvenine bakıldığında devlet borçlanmasının uzun bir geçmişinin olduğu görülür. Ulus devlet modelinin ortaya çıkma-ya başladığı 17. yüzyılın ortalarına kadar siyasi otoriteler, genellikle savaş gibi olağanüstü masraflara yol açan durumlar karşısında borçlanma yoluna gitmişlerdir. Modern borçlanma araç ve metotları neşvünema bulmadan evvel hükümlerin aldığı borçlar, genellikle olağanüstü bir finansman kaynağı olup kurumsal bir devlet borçlanmasından ziyade kişisel bir borçlanma hüviyetine sahiptiler. Ulus devletin ortaya çıkışıyla birlikte borçlanma olgusu tedricen kurumsal bir karakter kazanmaya başlamış, kişiye bağlılıktan sıyrılıp devlete bağlı süreklilik arz eden bir finansman kanalı hâline dönüşmüştür. Bu dönüşümün en önemli göstergesi devlet borçlanmasını temsil eden kâğıtların kişi ve kurumlara satılması, belirli aralıklarla düzenli faiz ödemelerinin yapılması ve bu kâğıtlara sahip olanların vadeyi beklemeden istediği anda alıp satmasına imkân veren piyasaların oluşmaya başlamasıdır. Literatürde “finansal devrim” olarak bilinen bu değişim günümüzde hâlen uygulanmaya devam eden borçlanma sisteminin temelini teşkil eder.¹

---

1. Richard M. Salsman, *The Political Economy of Public Debt Three Centuries of Theory and Evidence*, Edward Elgar Publishing, 2017, s.12; IMF Working Paper, *Public Debt Through the Ages*, by Barry Eichengreen, Asmaa El-Ganainy, Rui Pedro Esteves & Kris James Mitchener, Ocak, 2019, s.4-5.

Devlet borçlanması geçirdiği değişim ve dönüşüm büyük oranda ülkelerin yaşadıkları tarihi tecrübelerin kamu maliyesine yansımalarıdır. Savaşların finansmanının getirdiği zorunluluklar sonucunda siyasi otoriteler genellikle olağanüstü vergiler, para taşıması, müsadere gibi sıra dışı finansman yöntemlerinin halk nezdinde yarattığı hoşnutsuzluklardan kaçınmaya imkân tanıyan borçlanma araçlarının ihracına yönelmişlerdir. Devlete borç verenler cephesinde ise kredinin karşılığında bir gelir elde edilmesi, servetlerin değerlendirilmesinde alternatif bir yatırım aracının oluşması ve istenildiğinde borsalarda alınıp satılabileceği (örn. Amsterdam, Londra, Paris vb. menkul kıymet borsaları) gibi imkânlar doğmuş görünmektedir.²

Tarihsel seyrinde kamu finansmanı içerisinde borçlanma olağanüstü bir finansman kanalından olağan bir finansman kanalına dönüşmüştür. Bu dönüşümde yukarıda zikredildiği gibi savaşların getirdiği muazzam finansal yüklerin yanında 20. yüzyılla birlikte devletin üstlendiği yeni fonksiyonların da etkisi olmuştur. Kamu finansmanı içerisinde borçlanma kanalının ulaştığı boyutlar borç krizlerini ve borç iflaslarını finans tarihinde daha sıklıkla görülen olgular hâline getirmiştir. Bu gelişmeler akademik çevrelerce yakından takip edilmiş ve devlet borçlarına yönelik yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özellikle 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşının yarattığı finansman ihtiyacının yoğun bir şekilde borçlanma ve kâğıt para emisyonu yoluyla karşılanmaya çalışılmasının yarattığı iktisadi sorunlar kamu finansmanının bütün yönleriyle tartışılmaya başlamasına neden olmuştur. Bu tartışmalar sonucunda kamu borçlanmasının kapasitesi, optimal seviyesi ve sınırlarına dair önemli

---

2. Hüseyin Al ve Şevket Kamil Akar, *Osmanlıdan Günümüze Borsa-Galata Borsası 1830-1873*, İstanbul, BİST Yayını, 2013, s.16.